

Atik'teki Mezmurlar, Süleyman'ın Meselleri, Neşîdeler Neşîdesi, Daniel, Eyub ve Tarihler (Ketubîm diye adlandırılan kitaplar) Rûhulkudûs tarafından ilham edilmiştir. İbn Meymûn, söz konusu ilhamın keyfiyetini de şahsın uyanıklık halinde ve duyuları açıkken kendisini bir gücün etkisi altında hissederek dinî ve dünyevî konularda konuşmaya zorlanması şeklinde açıklamıştır (*Delâletü'l-hâ'irîn*, s. 436-443).

Yahudilik'te ilham sadece peygamberlerle sınırlı kalmamış, Rûhulkudûs diğer insanlara da aracı olmuş, onlar da bu kabiliyetleriyle istikbale dair kehanetlerde bulunmuşlardır (*The Babylonian Talmud*, Mo'ed, 'Erubin, 64^b). Bunun da ötesinde Midraş geleneğinde cemaat halinde Tevrat'ı öğretenlere, mitzvah hallerinden birini yerine getirenlere kutsal ruhun ilhamı vaad edildiği gibi, belli merhaleleri katetmeleri suretiyle mistik kimselerin de ilhama mazhar olabilecekleri ileri sürülmüştür (*Song of Songs Rabbah*, 1/1, 5). Hatta İsrâiloğulları'nın Rûhulkudûs'ün gücüyle yönlendirildiklerine inanılmıştır. Ayrıca dinî merasimlerde coşku içinde bulunan cemaatin vecd halini yaşarken de Rûhulkudûs'ün etkisinde bulunabileceği kabul edilmiştir.

Hz. İsa'nın şahsında gerçekleşen vahyin dışında Hıristiyanlık'taki ilham, Tanrı'nın mesajını kutsal ruh aracılığıyla Kitâb-ı Mukaddes yazarları da dahil olmak üzere diletiği insanlara bildirmesi şeklinde tanımlanabilir. Ahd-i Cedîd'de "nefeslenmek, üfleme" ve "nefes, ruh" anlamlarına gelen Grekçe *pneuma* kökünün türevi kullanılarak kutsal metinlerin Tanrı tarafından ilham edilmesi *teopnevstos* terkihiyle bir yerde ifade edilmiş (Timoteos'a İkinci Mektup, 3/16), ilhamda Rûhulkudûs'ün rolü de, "Çünkü peygamberlik asla insanın iradesiyle gelmemiştir, fakat insanlar Rûhulkudûs tarafından sevkolanarak Tanrı'dan söylediler" (Petrus'un İkinci Mektubu, 1/21) şeklinde dile getirilmiştir. Rûhulkudûs'ün ilhamı "Rûhulkudûs'le söylemek" (Markos, 12/36), "Rûhulkudûs'le dolu olmak" (Luka, 1/15-17), "Sizde söyleyen Rûhulkudûs'tür" (Matta, 10/20; Markos, 13/11) diye de ifade edilmiştir.

Hıristiyanlık'ta vahiy anlayışı Hz. İsa'ya temellendirilmiştir. Tanrı gizli iradesini İsa'da bilinir hale getirmiş (Efesoslular'a İkinci Mektup, 1/9), kelâmı onun bedeninde ete, kemiğe bürünmüş ve insanların arasına inmiştir (Yuhanna, 1/14). İsa, çarmıha gerildikten sonra tekrar diriltildiğinden havâriyelerini Tanrı'yı ve kendisini tem-

sil eden ruhla kendi mesajını tebliğ etmek üzere görevlendirmiştir (Matta, 28/19-20). Dolayısıyla İsa'dan sonra havâriyelere ve kiliseye bağlı faaliyet gösteren ve peygamber olarak adlandırılan kişilere ilhamın getirilmesine kutsal ruh aracılık etmiştir. Kutsal ruhun kiliseyi de kontrolü altında tuttuğuna inanılmaktadır (Yuhanna, 14/26; Resullerin İşleri, 5/32).

Resullerin İşleri kitabında, kutsal ruhun sadece peygamberlere değil diğer insanlara da gelerek tesirde bulunduğu görülmektedir. Petrus'un konuştuğu ikinci Pentikost bayramında Tanrı'nın ruhu orada bulunan herkesin üzerine gelmiştir (Resullerin İşleri, 10/44). Luka, Tanrı'nın ruhunun bu tür faaliyetini insanlar için bir nevi ilâhî mevhibe olarak kabul etmiştir (Resullerin İşleri, 6/3; 8/4-8; 11/24; 15/32).

Pavlus, "Bunları insanî hikmetin öğrettiği sözle değil, ancak ruhanî şeyleri ruhanî sözlerle birleştirerek ruhun öğrettiği sözle söylüyoruz" (Korintoslular'a Birinci Mektup, 2/13) şeklindeki ifadesiyle peygamberlik için Tanrı'nın ruhunun yardımını gerekli görmüştür. Petrus da kutsal ruhun nübüvvetteki önemli rolüne dikkat çekmiş (Petrus'un İkinci Mektubu, 1/20-21), kutsal metinlerin yazarlarının yegâne kaynaklarının baba Tanrı ve İsa Mesih'i temsilen gelen kutsal ruh olduğunu belirtmiştir.

Kilise babalarından Romalı Aziz Clement kutsal metinlerin Rûhulkudûs'ün etkisi altında yazıldığını, havâriyelerin misyonlarını da ondan aldıkları güçle yerine getirdiklerini söylemiştir. Irenaeus, Rûhulkudûs'le kilise arasındaki hayatî ilişkiyi vurgulamış, Origenes Adamantius kutsal metinlerin gerçek yazarının Tanrı olduğunu, yazarlara ilhamı Rûhulkudûs'ün ulaştırdığını, Rûhulkudûs'ün farklı seviyelerde ilhamda bulunabileceğini belirtmiştir.

II. Vatikan Konsili'nde (1962-1965), Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedîd'in tamamen kutsal ruhun ilhamıyla yazıldığı için kutsal ve kanonik kabul edildiği, kutsal ruh tarafından ilham olunarak kiliseye tevdi edilmekle birlikte gerçek yazarının Tanrı olduğu belirtilmiştir. Metinlerin kaleme alınmasında Tanrı beşer yazarları seçmiş, onların kabiliyetlerini kullanarak kutsal ruhun aracılığıyla insanlığın kurtuluşu için kendi mesajını bu metinlere koymuştur. Ancak aynı seviyede ilham olundukları halde yazarların farklı metinler çıkarmaları, onların farklı kültür çevrelerinde değişik edebî üslûba sahip bulunmalarıyla açıklanmıştır. Bu konsilde kutsal metnin Rûhulkudûs tarafından ilham edildiği ha-

liyle anlaşılabilmesi için metnin muhtevasının bütünlüğüne dikkat etmek, onu kilisenin yaşayan geleneği içinde ve hıristiyan inancının hakikatlerine dikkat ederek okumak şeklindeki üç şart ileri sürülmüştür. Metnin anlaşılması için ileri sürülen şartlar ilham hadisesine, metnin kanonizasyonuna ve kilise arasındaki ilişkilere açıklık kazandırmaktadır. Çünkü İsa'nın yeryüzündeki bedenini temsil eden kiliseye baba Tanrı'yı ve oğul Tanrı'yı (İsa) temsilen kutsallık veren Rûhulkudûs'tür. Protestan kiliseleri, kutsal ruhun kutsal metinlerin ilham edilmesine ve kiliseye kutsallık kazandırmasındaki rolünü benimsemekle birlikte Kitâb-ı Mukaddes'teki her metnin yazarının aynı seviyede ilham aldığını kabul etmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

The Babylonian Talmud, London 1935-78, Mo'ed, 'Erubin, 64^b, Yoma 9^b; *Song of Songs Rabbah, An Analytical Translation* (trc. J. Neusner), Atlanta 1989, 1/1, 5; *The Tosefta, Sixth Division: Tohorot* (trc. J. Neusner), Atlanta 1990, Yadayim, 2/14; İbn Meymûn, *Delâletü'l-hâ'irîn* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1974, s. 436-443; J. Halevi, *The Kuzari* (trc. H. Hirschfeld), New York 1964, s. 87, 220-222; *Early Christian Fathers* (ed. ve trc. H. Bettenson), New York 1969, s. 30-32, 83-87; R. F. Collins, "Inspiration", *The New Jerome Biblical Commentary* (ed. R. E. Brown vdğr.), Avon 1991, s. 1026-1027; G. Chapman, *Catechism of the Catholic Church*, Avon 1994, s. 30-31, 170-171; Rivka G. Horvitz, "Ruah Ha-Kodesh", *EJd.*, XIV, 364-368; J. Strahan, "Inspiration (Protestant)", *ERE*, VII, 346-350; E. L. van Becelaere, "Inspiration (Roman Catholic)", *a.e.*, VII, 350-352; A. S. Geden, "Inspiration (Hindu)", *a.e.*, VII, 352-354; David Carpenter, "Inspiration", *ER*, VII, 256-259; Alisdair Heron, "Holy Spirit", *Encyclopedia of Early Christianity*, New York 1990, s. 429-431.

MUSTAFA SİNANOĞLU

İLHÂMÎ

(إلهامی)

Osmanlı padişahlarından
III. Selim'in şiirlerinde
kullandığı mahlas
(bk. SELİM III).

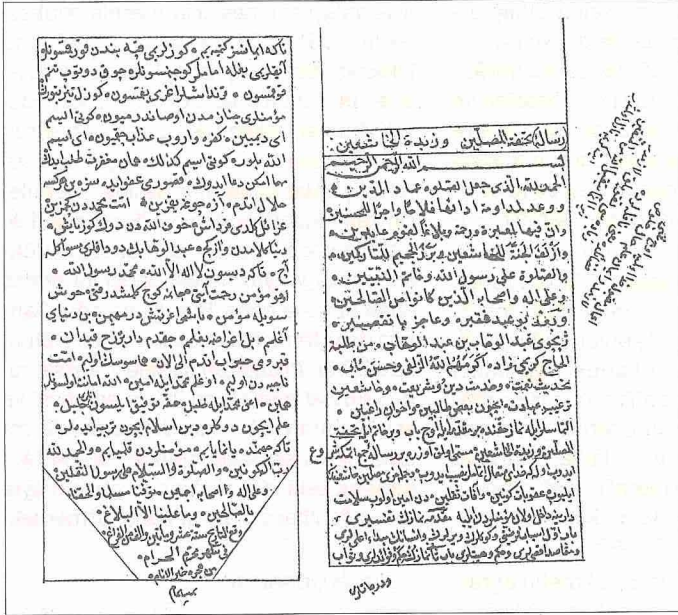
İLHÂMÎ, Abdülvehhâb

(عبد الوهاب إلهامی)

(1773-1821)

Boşnak asıllı mutasavvif-şair.

Teşany (Teşanj) kadılığına bağlı Jepçe (Žepče) kasabasında (Bosna-Hersek) doğdu. Asıl adı Abdülvehhâb, mahlası İlhamî'dir. Babasını ve annesini çok küçük

Abdülvehhâb İlhâmî'nin *Tuhfetü'l-musallîn* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Saraybosna Gazi Hüsvrev Bey Ktp., nr. 4509)

yaşta kaybetti. Öğrenimini Jepçe ve Teşany kasabalarında tamamladı. Fojnica'ya bağlı Jivčiči (Živčići - Vukeljići) köyündeki Nakşibendî Tekkesi şeyhi Hüseyin Baba'ya intisap edip hilâfet aldıktan sonra İstanbul'a giderek bir süre orada ikamet etti. Jepçe'deki Ferhâdiye Camii'nde imam ve hatiplik görevinde bulundu. Yöneticilerin bölgedeki halk ve aydınlarla zulmettiğini ve toplumdaki düzensizlikleri dile getirdiği için Bosna Valisi Celâledin Paşa tarafından Travnik kasabasına çağrılarak kalede idam edildi.

İlhâmî halk tarafından vefî olarak kabul edilmiş, kabri üzerinde yaptırılan türbe ziyaretgâh haline gelmiştir. 1959'da bölgede yapılan restorasyon çalışmaları sırasında türbe yıkılmış, naaşı Potur Mahala'da yapılan türbeye nakledilmiştir. Türbenin 1992-1996 Bosna savaşı sırasında durumu hakkında bilgi edinilememiştir.

Eserleri. Arap harfleriyle yazılmış Boşnak edebiyatının (Alhamijado) kurucularından olan İlhâmî eserlerinin büyük bir kısmını Türkçe, bir kısmını Arapça ve Arap harfleriyle Boşnakça (Alhamijado) yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Tuhfetü'l-musallîn ve zübdetü'l-hâşîin*. Dinî ve ahlâkî konulara dair Türkçe bir eser olup üç bölümden meydana gelmektedir. 1216'da (1801) yazılan ve tek nüshası Gazi Hüsvrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 4509) eser hakkında Muhammed Hacıyamakoviç (*Ilhamija - Život i Djelo*, s. 27-33) ve Kasım Dobrača (bk. bibl.) tarafından birer çalışma yapılmıştır. 2. *İlmihâl*. İbrahim Kemura tarafından *Glasnik*

Vrhonog Islamskog Starješinstva dergisinde "İlmihal Abdul Vehap Ilhamije na Bosanskom jeziku" adıyla neşredilmiştir (XXXVIII/1-2 [Sarajevo 1975], s. 29-43). 3. *Divan*. Eserin Gazi Hüsvrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan 1259 (1843) tarihli nüshasında (nr. 3056) dört Arapça, on bir Boşnakça, otuz sekiz Türkçe şiir bulunmaktadır. Eserin aynı kütüphanede iki yazmasının daha mevcut olduğu kaydedilmektedir (nr. 3025; Priv. br. nr. 51). Kasım Dobrača'nın Visoko kasabasındaki tekkede bulunduğu bir şiir mecmuasında İlhâmî'nin divanında bulunmayan bazı şiirleri yer almaktadır. Onun bir kısım şiirleri de Aliya Beytiç'in özel kitaplığındaki mecmuada (Orientalna Zbirka u Biblioteci Ing. Alije Bejtića, Žepčaka, mecmua, nr. 168) yer almaktadır. Bu mecmuaya dayanarak İlhâmî'nin *Sarf ve Bosansko-Turski Rječnik sa Razgovorima* (Boşnakça-Türkçe sözlük) adlı iki eserinin daha olduğu belirtilmektedir (İlhâmî'nin eserlerinin yazma nüshaları için bk. Hadžijamakoviç, *Ilhamija - Život i Djelo*, s. 34-35, 161-162).

İlhâmî'nin bazı Boşnakça şiirleri Mehmed Kapetanoviç ve Seyfeddin Kemura-Vladimir Ćoroviç (bk. bibl.) tarafından yayımlanmıştır. Türkçe ve Arapça şiirlerinin bir kısmını Muhammed Hacıyamakoviç Boşnakça'ya tercüme etmiş (*Anali GHB*, XIII-XIV [1987], s. 85-92), daha sonra bunları müstakil bir kitap halinde *Ilhamija - Život i Djelo* (s. 45-160) adıyla yayımlamıştır (bk. bibl.). Reşad Kadiç'in *Ilhamijin Put u Smrti* (İlhâmî'nin ölümüne giden yolu) adlı romanı onun hayatını konu al-

maktadır (Todorovac, XL/2 [1977], s. 190-199).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Beg Kapetanoviç Ljubušak, *Istočno Blago*, Sarajevo 1897, II, 219-221, 227-228, 230-232, 236-238; Scheich Seifuddin Kemura - Viladimir Ćoroviç, *Serbokroatische Dichtungen Bosnicher Muslims aus dem XVII., XVIII und XIX. Jahrhundert*, Sarajevo 1912, XVIII, 38-45; Mehmed Handžić, "Ilhamija Žepčak, Muslimanski Pjesnik iz Bosne na Hrvatskom Jeziku Koncem XVIII. i Početkom XIX. Vjeka", *Narodna Uzdanica-Kalendar za God. 1942*, Sarajevo 1941, s. 148-161; Muhamed Hadžijahić, "Starija Književnost, Muslimanska Tradicija", *Književna Bosanska-Hercegovacka Hrestomatija*, Sarajevo 1974, I, 219-312; Muhamed Hukoviç, "Kritički Tonovi Alhamijado Pjesništva", *POF*, XXXIX/1990 (1989), s. 201-210; a.m.f., "Ilhamija Abdulvehhab Sejfid", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1988, V, 496-497; Muhamed Hadžijamakoviç, *Ilhamija - Život i Djelo*, Sarajevo 1991; a.m.f., "Nekoliko Pjesama iz Ilhamijina Divana", *Anali GHB*, XIII-XIV (1987), s. 85-92; Mehmed Mujezinoviç, "Turski Natpisi u Travniku i Njegovoj Okolini", *POF*, XVI-XVII (1966-67), s. 213-306; Kasim Dobrača, "Tuhfetul-Musallîn ve Zübdetul-haşi'in od Abdul-Vehhaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, II-III (1974), s. 41-69; İbrahim Kemura, "İlmihal Abdul Vehap Ilhamija na Bosanskom Jeziku", *Glasnik VIS*, XXXVIII/1-2 (1975), s. 29-43; Ejub Todorovac, "Od Bašeskije do Ilhamije, Reşad Kadiç: Posljednji Bašeskijin Zapis i Ilhamijin Put u Smrti", a.e., XL/2 (1977), s. 190-199; Muhamed Ždraloviç, "Abdulvehhab İbni Abdulvehhab Žepčevi-Bosnevi (Ilhamija)", *Anali GHB*, V-VII (1978), s. 127-144.

AMIR LUBOVIĆ – MUHAMMED ARUÇI

İLHÂNÎ TAKVİM

(bk. TAKVİM).

İLHANLILAR

(1256-1353)

İran'da kurulan bir Moğol devleti.

Kurucusu Cengiz Han'ın torunu Hülâgû'dur. Moğol Büyük Hanı Mengü (Möngke) 1253 yılında kurultay kararı ile kardeşi Hülâgû'yu İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirip buraları kendisine tâbi bir "ilhan" (il+han "bölge hükümdarı") olarak idare etmek üzere görevlendirdi. Bu suretle başşehir Tebriz olmak üzere İran'da kurulan (1256) ve 1295 yılından itibaren tam bağımsız hale gelen devlet, Hülâgû'nun taşıdığı ilhan unvanına nisbeten İlhanlılar adıyla anılmıştır.

Mengü büyük hanlığa seçildiğinde (1251) Moğollar Yakınoğu'ya tam anlamıyla hâkim değildi ve Hülâgû'yu batıya yollarken Mengü öncelikle bunu gerçek-